

OCJENE, PRIKAZI, IZVJEŠTAJI

IVAN GOŠEV, Rilski glagoličeski listove. Българска академija на науките. Institut za българска литература, Sofija 1956, 1—150 + 17 tabela.

Kanon starih bugarskih glagoljskih spomenika povećao se brojem i sadržajem svećanim izdanjem rilskih glagoljskih listova (RGL). Autor je ovdje ujedinio i naučno obradio svih 8 listova i nešto fragmenata koji su otkriveni u 3 navrata. List I, II otkrio je Grigorovič 1845, a bili su prilijepljeni na jednom ćirilskom rukopisu u Rilskom samostanu. U slavistici su poznati pod imenom »Makedonskij glagoličeskij listok«. Obradio ga je i izdao Iljinskij. S Peterburg 1909. god. (Ostalu literaturu v. na str. 118). Otiske lista IV, VI, VIII vidio je Konstantin Jireček g. 1880 na rukopisu № 3/6 Rilske manastirske biblioteke, a prof. Jordan Ivanov g. 1936 otkrio je u koricama istog rukopisa između daske i izvanjske kože prilijepljen list III, V i VII i nekoliko izrezaka. Povijesno-literarna obradba teksta (19—36 i 54—90), morfologija pisma (37—53), jezična analiza (91—98) s rječničkim fondom (103—116), na temelju čega slijede hipoteze datiranja i lokalizacije (99—102), dokumentirani su fotokopijama samih listova i fragmenata (tab. I—X).

Prvih 6 listova sadrže didaktičko-asketske govore Efrema Sirskoga († 373) iz njegove Pareneze, a list VII, VIII ima originalni ispovjedni tekst koji se može staviti u vezu sa Sinajskim euhologijem i II frizinškim spomenikom. Pojedini dijelovi te molitve pokazuju vezu s Pohvalnim slovom Ćirilu i Metodiju, Slovom sv. Metodiju, sa spisom *Napisanie o pravēi vērē*, s Proglasom evanđelju i Službom Metodiju (87—90). Prototip te molitve nije autor mogao naći u staroslavenskoj literaturi (kao ni izvorni tekst u grčkoj), dok je paralelni tekst prvih šest listova mogao pratiti i uspoređivati s mlađom ćirilskom Lesnovskom Parenezom iz 1353 g. (Sofijska narodna biblioteka № 297) i sa srpskom redakcijom rukopisa № 298 iz 14.—15. st. iste biblioteke (str. 58—86 + 13 snimaka). Prema kontinuitetu sadržaja, morfologiji slova i jednakom broju redaka pojedinih stupaca zaključuje autor da su listovi pripadali jednom te istom iščezlom glagoljskom zborniku koji je bio određen za čitanje u vrijeme velikoga posta. U pogledu svrhe jednog takvog kodeksa autor u cijeloj obradbi koleba od hipoteze da su listovi dio liturgijske knjige, t. j. čitanja iz homilija crkvenih otaca o kojima govori ŽM XV (prijevod: *отъбъскыѣ книгы*) do čitalačkih potreba novonastalih bugarskih samostana. Prvo mišljenje potkrepljuje vjerskim bizantskim statutom (tipik, lat. *directorium*) iz 9. st., u kojem je bilo propisano da se u nedjelju velikoga posta čitaju odlomci iz Efrema Sirskog koji se na istoku slavio 28. I. Tako bi se postanak prijevoda Pareneze mogao prebaciti u ćirilometodsko doba. Za drugu hipotezu govori opet ustav Evergetidskog samostana iz 11. ili 12. stoljeća koji naređuje na Mesopusnu nedjelju čitanje iz Efrema Sirskog. Ovu hipotezu potvrđuje i naslov na 1. II³: *въ н^де м^сѣ* kao i sam sadržaj iz cijele Pareneze gdje se direktno govori o monasima. Tako govor 78 o pokajanju u Lesnovskoj Parenezi, čiji se dijelovi nalaze i u RGL I^{1,2}, čita se: *іѣ повинует сѣ старѣишнѣ своему*

rek'se igumenu, *aggly podražaeť* . (63). Isti govor dalje podsjeća na dužnosti monaha: *iže vь vrěmę mltvė i pėniju lėnit sę ili glumit sę sicevyi B̃a prognėvaet̃ . . . iže vь pol'zah̃ knižnyih̃ ljubezno poslušaet̃, i siih̃ ljuboviq čtet̃, sicevyi bo dqb̃ plodovit̃ narečet sę* (66).

A kod egzorte o posljednjem sudu Lesnovska Pareneza, koja ima cijeli tekst (koji se nalazi djelomično sačuvan u RGL V^{1, 2, 3, 4}) govori o raznim staležima kao i o crnoriscima: *. . . togda razlōčet sę iže bėh̃q vь čr̃nyh̃ rizah̃ čr̃n'ci-* tu je manjkav tekst. Ovaj potpuni dio ima Pareneza № 298: *. . . živ'sei lėnost'no čr̃noriz'ci ṽzljubyv'sei mir̃ s̃b . i myrskymi pekše . se i mir̃ ljubiv'se i mir̃sky pomyšljajušte* (81—82).

Poznato je iz Efremove biografije, da je on bio strogi asketa, po službi učitelj sirske crkve i manastirski starješina najprije u Nizibisu a zatim u Edesi, i da su prema tome njegovi spisi (homilije, pareneze ili egzorte, tumačenja Sv. pisma i biblijski komentari) bili namijenjeni monasima. Evergetidski tipik je jedini do danas sačuvani samostanski ustav koji ima najopširniji dio sinaksara, t. j. crkvene službe po mjesecima i danima od 1. septembra do kraja augusta, te zatim iznosi crkvenu službu preko četrdesetnice i pedesetnice¹. Svi ostali do danas sačuvani slični istočni ustavi nemaju tako opširnog sinaksara.

Kako su u najnovije vrijeme Grivec, Nahtigal, Vaillant, Vašica i N. van Wijk s velikom vjerojatnošću dokazali da se dijelovi *otč̃bskih* knjiga iz ŽM XV nalaze u Mihanovićeveu homilijaru², a djelomično u Suprasalskom zborniku i u homilijama Kločeva glagoljaša³, to bi Goševljeva hipoteza, da su RGL dijelovi Metodijeva paterika, otpala. Možda bi se RGL ipak mogli staviti u ćirilometodsko doba kao dokaz novonastaloj hipotezi, naime, da su neki od Metodijevih učenika bili monasi⁴, i prema tome bi RGL bili fragmenti knjige koja je bila nužna za bogoslužje u samostanima.

Potvrdu za to daje i nauka o ishodenju Duha Svetoga sačuvana u RGL. Naime, utvrđeno je da su istočni samostani dugo čuvali tradicionalna učenja istočnih crkvenih otaca protiv službene carigradske teologije.⁵ L. VIII² 24 sadrži istočno učenje o ishodenju Duha Svetoga *od Oca po Sinu* (ex Patre per Filium): *. . . d̃ha tvoego prėstgo i životvoreštaago . ishodešta oť tebe . . . i oť sñu se dajōšta* . za razliku od Fotijeva *per Patrem solum* (kao u Napisaniu o pravėi vėrė ili u Službi Metodiju) i od zapadnog *ex Patre Filioque*. Prema tome ovo bi mjesto u RGL VIII² govorilo ili za veliku starinu, ili za tradicije istočnih manastira kao i njihovih mladih sljedbenika među pokrštenim Bugarima u 10. st.

¹ Jagić V., Tipik hilendarski i njegov grčki izvor. Spomenik XXXIV, Bgd. 1890. Tu je i kratka povijest toga samostana s literaturom njegova tipika; Mirković L., Spisi sv. Save i Stevana Prvovenčanoga, Bgd. 1939.

² Mihanović A., Homiliar. Editiones monumentorum slavicum veteris dialecti. Herausgegeben vom Institut für Slavistik an der Universität Graz 1957. Fototipsko izdanje s kratkim predgovorom i pregledom sadržaja.

³ Svu literaturu o tom predmetu rekapitulirao je Nahtigal u Razprave SAZU I/1950, 2—24 i Štefanić, Novija istraživanja o Kločevu glagoljašu, Slovo 2/1953.

⁴ Ostojić I., Benediktanci glagoljaši str. 15.

⁵ Grivec F., Acta Academiae Velehradensis, Olomuc 1941, 161—277.

U paleografskom pogledu RGL pokazuju najveću sličnost s Assemanovim evanđelistarom, kojega je pismo postiglo kulmen obline. Ova karakteristika ide u prvu polovinu XI. st. Za veću starinu smatra autor dvolinijsko pisanje gdje grafemi vise nad linijom. U grčkom pismu takvo se pisanje susreće do kraja X. st. Starinu potvrđuje također mnoštvo ligatura u RGL, gdje u 8 fragmenata ima dvaput više ligatura nego u cijelom Assemanovom evanđelistaru (što je opet odlika starog grčkog minuskurnog pisma). Upotreba početnog znaka (zvjezdice) potvrđena je u grčkim rukopisima 8.—10. st., a stil inicijala sličan je grčkomu u 9. i 10. st. Originalni slavenobugarski elemenat vidi autor u dvolinijskoj hasti inicijala, kojoj je u donjem dijelu nataknut kvadratić. Aspirativne i druge nadredne znakove Gošev stavlja u vezu s Kijevskim listićima (*Ki*) i misli da će fragmenti pomoći kod rješavanja smisla i upotrebe sličnih znakova u *Ki*. Kako je autorov rad bio spreman za štampu već prije II svjetskog rata, nije se mogao poslužiti poslijeratnom literaturom koja je riješila neke probleme. Tako prof. Koschmieder u Slovu 4—5/1955, 5—23 gleda u nadrednim znacima u *Ki*, kojih ima 10, 4 znaka za neume.

Jezik RGL odražava starobugarske fonetske karakteristike. U njima ostaje netaknuta staroslavenska grupa št' i žd', ž ima svoje pozicije, dok se jusovi (⚭ i ⚮) ne miješaju i ne prelaze u koji drugi glas. Jerovi ѣ, ѥ su počeli u slabom položaju otpadati, a ima primjera gdje se u jakom položaju vokaliziraju. Uz malo primjera zamjene ѣ sa ѥ ima mnogo više obrnutih primjera (zamjene ѣ sa ѥ. O ranom staroslavenskom jedinstvenom prijevodu svjedoči palatalizirani vokativ: *Šty krěp'če*, *sty bes'mr'čt'ne pomil[u]i na[sč]* VII⁴ 36—37 koji u ostalim spomenicima nije na tom mjestu očuvan.

Leksički fond je star i jednak ostalim starim ćirilometodskim prijevodima kao i kasnijim njihovim prijepisima bez posebnih bulgarizama i moravizama, a sadrži 450 riječi od kojih su nepoznate: větiteľ VII³ 26—28 i glagol priblaznēti VII³ 5—9. Prof. Gošev dao je ovim svojim radom izvrstan reproduktivni prikaz i obradbu starobugarskih spomenika i predložio slavističkoj nauci svoje hipoteze za konačno rješenje datiranja, lokalizacije i svrhe ovih i do danas tako slabo očuvanih rilskih fragmenata.